

A TERRORIZMUSRÓL

Hárdi István

pszichiáter, pszichológus, a pszichológiai tudomány kandidátusa
ihardi@freemail.hu

A történelmi idők, s főként az immár paradigmává vált 2001. szeptember 11. tette szükségessé a terrorizmus kérdésének minél szélesebb körű tudományos kutatását. Ezt pedig nem lehet egyedül a pszichológia, pszichiátria felől megközelíteni, ahhoz szociológiai, vallási, filozófiai, antropológiai, történelmi stb., tehát *interdiszciplináris hozzáállás* szükséges.

A terrorizmus fogalma nehezen meghatározható. Egyfelől maga a jelenség is sokféle, történelmi és társadalmi megítélése is változó, másfelől pszichológiailag sem egységes.

Ezért is szükséges a *történelmi megközelítés*. A kifejezés Maximilien Robespierre-től származik, ő használta először a nagy francia forradalomban a *le Grande Terreur* kifejezést, melynek később ő maga is áldozata lett: 1794-ben vád alá helyezték, és kivégezték.

Kit nevezünk „merénylőnek”, vagy akár „politikai gyilkosnak”? A határvonal meghúzása bizonyos fokig önkényes, bár adódnak különbségek. A politikai gyilkosnak van kiszemelt áldozata, s bizonyosfajta „ideológiája”, ha mégoly zavaros is. Luigi Lucheni, Erzsébet királyné gyilkosát 1898-ban anarchista szemlélete motiválta. A John Kennedy életét 1963-ban kioltó Lee Harvey Oswald zavaros egyéni és politikai előéletű, alkoholista, paranoid skizofrén volt, akit újabb igazságügyi pszichiátriai vizsgálata előtt lelőtték (Swanson et al., 1970). Elgondolkoztató Kennedy test-

véré, Robert 1968-ban történt halála, őt zsidóbarát kijelentései, politikai tevékenysége miatt ölte meg egy Sirhan Bishara Sirhan nevű jordániai származású férfi, egy vallási filozófia iránt elkötelezett, arab nacionalista szervezet tagja. Bár paranoid beállítottságát megállapították, de beszámíthatónak bizonyult, és halálra ítélték.¹ Vajon nem tekinthető-e már ő a modern keleti terrorizmus előfutárának?

A sok tragikus végű *terrorakcióból* kiemelkedik az Air France Párizsból Athénba tartó gépének 1976. június 27-én történt eltérítése. Elkövetői a PFSZ (Palesztinai Felszabadítási Szervezet) és egy német szervezet tagjai Afrikába, az ugandai Entebbebe kényszerítették a repülőt, s a túsok szabadon bocsátásáért ötvenhárom bebörtönözött társuk elengedését követelték. Izraeli elitalakulatok a helyszínre repültek, kiszabadították a százöt túszt, és megölték a terroristákat. A harc közben meghalt három tús és az akció parancsnoka. Az akkori izraeli miniszterelnök, Jichák Rabin a hősiességéről azt nyilatkozta, hogy az a katonai történelem, a legendák évkönyvébe kerül feljegyzésre.

Döbbenetes fordulatot hozott 2001. szeptember 11., amikor a New-York-i Kereskedelmi Központ és a washingtoni Pentagon épületeibe repülőgépeket kormányoztak, így

¹ Az ítéletet később életfogytig tartó börtönbüntetésre változtatták.

romboltak és öltek. A Kereskedelmi Központ ellen elkövetett merényletben 2973 ember vesztette életét. A negyedik, a Capitolium felé tartó gépen azonban a halálraítelt utasok fellázadtak, és hősiességükkel sikerült a repülőt a céltól elirányítani, és így emberéleteket és a kiszemelt épületet megmenteni. Maga az ötlet is új: repülőgépet épületnek vezetni, s így robbantani fel, ölni és pusztítani! *Az agresszió mindig talál új utakat, s erre utal az a megfigyelés is, hogy a bűnözés mindig egy lépéssel előbb jár a rendőri felderítésnél, védekezésnél* (Hárdi, 2000). Itt is kitűnt a terrorista csoport fegyelmeltsége, szervezetsége, képzettsége. Évekig készültek a tettükre, senki nem gondolta volna a mindennapi életbe jól beilleszkedő emberekről, hogy mire készülnek. Még a családjuk sem tudott a készülő tervekről, a búcsúzó elkövető semmit sem sejtetett hozzátartozóival. A repülőgépek merényletét óraműpontossággal szervezték meg, és hajtották végre.

2004. szeptember elsején a világot újabb támadás döbbenette meg: az észak-ozsétiai Beszlánban a megnyitó ünnepségen egy iskolát harminckét állig felfegyverzett csecsen terrorista foglalt el, túsokként tartva ezerkétszáz felnőttet és gyereket. Három napig szörnyű körülmények között, ülő helyzetben éltenszomjan tartották foglyaikat, akik közül többen hamarosan meghaltak. A szabadítás kaotikus módon történt – állítólag – a lakossági beavatkozások miatt. A végeredmény: 344 halott – köztük 186 gyerek – és sok sebesült. Harmincegy terroristát is megölték, egyet elfogtak, és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. A halottszemlén egyes elkövetőkről azt írták: „nem volt emberi arcuk”.

A terrorizmus *váratlan és kiszámíthatatlan* jellegét illusztrálják a Londonban történtek. London a 2012. évi olimpia megrendezése

megnyerésének mámorában élt, amikor 2005. július 7-én 8 óra 50-kor a metró három állomásán, valamint 9 óra 47-kor egy autóbuzson bombák robbantak, melyek összesen ötvenkét ártatlan emberéletet követeltek, és hétszáz sebesülést okoztak. Az időzített merényletet az Al-Kaidához köthető négy iszlám terrorista követte el, akik maguk is meghaltak a támadások során. Alig ocsúdott fel a világ a döbbenetből, amikor július 21-én azonos körből jövő négy terrorista ismét merényletet kísérelt meg a brit fővárosban, de szerencsére a bombák nem robbantak fel, és a tetteseket gyorsan elfogták. Amíg az emberek megfélemlítése mellett, Madridban a gyilkos akcióknak politikai céljaik voltak, addig Egyiptomban az idegenforgalmat, Londonban pedig a közlekedést akarták megbénítani.

Ugyancsak kérdés, hogy milyen oldalról nézzük az elkövetőket: az egyik oldal terroristáknak nevezi azokat, akiket az őket támogatók esetleg „szabadságharcosnak” mondanak. Az egyes terroristákat vagy csoportokat – az IRA-t, az ETA-t vagy az Al-Kaidát – a háttérből sokan lelkesen támogatják, s mártírnak, hősöknek tartják tagjaikat. Támogatóik ideológiailag, gazdaságilag és képzéssel is mögöttük állnak. A történelmi értékelés is változik. Lehet, hogy akiket annak idején terroristáknak neveztek, később történelmileg már nem annak ítélik meg.

Kétféle *terrorizmusról* beszélhetünk: a *Dán Enciklopédia* szerint (idézi: Varvin – Volkan, 2003, 54.), elsősorban *egyén, csoport vagy hálózat által ártatlan emberek ellen politikai változások vagy figyelemfelhívás céljából elkövetett erőszakos cselekmény esetén* lehet erről szó. Wagdy Loza összefoglalása (2007, 142.) szerint: „A terrorista cselekmény előre megtervezett, váratlan, sokkoló, törvénytelen agresszió a békés lakosság ellen, meghatározott

ideológia, illetve ok alapján, hogy megfélemlítse vagy kényszerítse a kormányt vagy a polgári lakosságot követeléseik elfogadására.” Ilyen követelés például foglyok, bebörtönzött terroristák szabadon engedése, területi igények stb. Ugyancsak alapvető a „figyelemfelhívás”, ami elsősorban a média útján történik, a merényletek, a történetek közlésével, bemutatásával a televízióban. A hírek terjesztése, túszokról készült képek, lefejezésük közreadása a képernyőn félelmet, – a szó eredeti értelmének megfelelően – *rettegést kíván kelteni, nyomást gyakorolni a közvéleményre, közhangulatra*. Ezt a legjobban a 2001. szeptember 11-i amerikai és a 2005. július 7-i londoni merényletek során lehetett látni, ezek az események megdöbbenetést és megrázták a világot.

A másik fajta terrorizmus az állami, ennek tekinthető: *az az erőszak, amelyet az állam gyakorol saját népe vagy egy szomszédos nép ellen a politikai hatalom megtartásáért, esetleg, egy pártnak adandó válaszként*. Trockij erről a következőt mondta (lásd Amis, 2004, 304.): „A terror a politika hatalmas eszköze. . .” Legjobb példa erre Hitler, Sztálin vagy a kambodzsi Pol-Pot rémuralma.

Kikből lesznek terroristák?

Kétségtelenül a klasszikus pszichopatológiai szemlélettel sok mindent megtudunk róluk, de ez nem mindenre vonatkozik, és nem fedí le az okok teljességét.

Egészséges emberi létünkhöz hozzá tartozik a családi, társadalmi környezetből kapott törődés, az önértékelés, a reális gondolkodás, az érzelmi világ, embertársunk igényei, érzéseiről fogékonyság, a másik értékelése, az empátia, az alkalmazkodás, a beilleszkedés. Mindezek sérülnek, vagy hiányosak – különösen az érzelmek terén – az *elembertelenedés* (*dehumanizáció*, Akhtar, 2003) esetén.

Megfelelő környezeti – elsősorban anyai – törődés szükséges a gyermek pszichológiai megszületéséhez (utal Akhtar, Mahlerre és munkatársaira), ahhoz, hogy stabil belső világa alakulhasson ki, hogy emberré válhasson. Ennek ellentéte látható a *vadonban felnőtt gyermekeknél*, akikről klasszikus leírások szólnak: Indiában, Afrikában állatok között nőttek fel, *s nem „humanizálódtak”*: négykézláb jártak, nem tudtak beszélni, nem ismerték az emberi gesztusokat stb. A XVIII. és XIX. századi beszámolók alapján ismerjük Philippe Pinel, Jean-Marc Gaspard Itard és mások eseteit; és közismert Kaspar Hauser (1812?–1833) története, akit bezárva tartottak, és egy két-hároméves gyermek nivóján rekedt meg. Hazánkban is előfordult, hogy disznóólban, bezárva tartottak gyermeket, aki mindentől elmaradt, s járnai, beszélni stb. nem tudott. Mondhatni, ezek nem jutottak el a tulajdonképpeni emberlét szintjére, testileg-lelkileg differenciálatlanok maradtak.

Autizmus vagy különféle *regressziót okozó pszichózisok* (például skizofrénia) ugyancsak vezethetnek a személyiségben jelentkező ilyen elembertelenedéshez. A skizofréniaánál az én és a külvilág határainak elmosódása, álom és valóság összekeveredése az érzelmi kiürülés, elsivárosodás stb. következménye is lehet.

A *sorozatgyilkost* a belső üresség, közöny jellemzi. Utánoz valakit, valamilyen „nagy”, esetleg karizmatikus személlyel azonosul, aki „irányítja”, kegyetlen tettekre ösztönzi. Az élet értelmetlensége, örömtelensége is készíti mások elpusztítására. Az ölés számára szinte szexuális kielégüléssel, akár orgazmussal is jár. A sorozatgyilkosok rendszerint rossz fizikai, pszichés, szociális – mondhatni – „lélekölő” környezetből származnak. Szüleik verték őket, vagy szexuális erőszakban nőttek fel stb. Sokszor anya- és nőgyűlölők.

Merőben más a tulajdonképpeni terrorista; az, akinél az elembertelenedés a mások iránti teljes közönnyel jár: sem másokat, sem magát nem veszi emberszámba. Az áldozatok semmit sem jelentenek számára, miként önmaga sem. Csak így érthető az öngyilkos merénylő, aki tudja, hogy mások elpusztításával maga is megsemmisül. Tettét csoportja, közössége határozza meg, s az – általa vélt – politikai igazságtalanságokból csak ezt a kiutat látja. Nála is lehetnek egyéni – környezeti, családi, genetikai és más egyénlelektani pszichopatológiai kórokok, de meghatározó a *csoportdinamika, az etnikai, vallási, szociokulturális tényezők befolyása*. A karizmatikus vezető és a csoport együttesen érzi a „hátrányos helyzetet”, az „elnyomottságot”, amely ellen fel kell lépni, s ha a terrorista ezt megteszi, életét áldozza, mártírként tisztelik, s a „boszszúért” – túl a földi elismerésen – sokféle jutalomban részesül. Természetesen a médián keresztül a világ is hall róluk, információkat kap, hogy az elkövetőket és ügyüket megismerje. Egyik fő céljuk a figyelem felkeltése, másfelől politikai (területi, függetlenségi stb.) követelések, túszcsere, foglyok kiszabadítása és pénz szerzése a további akciókra. A *gazdasági jutalom* sem lényegtelen, mert a terrorista családját már a kezdeti gyászban is a csoport együttérzése kíséri, dicsfényt vesz körül, pénzbeli elismerésben is részesül, ami a szegény rétegeknél különösen sokat nyom a latban.

Az arab terrorizmusban alapvető az *iszlám* társadalmi szerepe és szemlélete. A modern nyugattal szemben azonban e keleti világ magatartása nem egységes. Egy részük befogadja a modern technikát, és az azzal járó társadalmi vívmányokat: a demokráciát, a nők egyenjogúságát, a divat szabad követését stb. A mohamedán világ másik része csak a műszaki eredményeket fogadja el, de az azzal

járó szellemiséget elutasítja. A *Koránból* vett mondatokat kiragadják eredeti szövegek környezetükből és történelmi helyzetükből, s azokat használják fel a „szent háborúra”, a Dzsihadra való felkészítésre. A *Korán* mindenre ad választ, s a vallás törvényei, a *saria* szabják meg a joggyakorlatot. Az idegen hatásoktól és képviselőiktől a „hitetlenektől” és tanaiktól meg kell védeni és tisztítani hazájukat. Közülük a radikális, fundamentalista rétegek nyíltan szembeállnak a Nyugattal, Amerikával, s elsősorban közülük kerülnek ki a harcosok.

A terroristákat motiválja a fanatikus, csoportjukban bizonyosságig megerősített hit. Ezt tölti fel az agressziós-indulati erő, s az egyéni konfliktusaikkal sem kell egyénileg foglalkozniuk, a „megoldást”, a levezetést a cselekményben találják meg. *A halállal való kapcsolatra* is a vallás ad útmutatást: mások megölésével, életének feláldozásával átlép a túlvilágba, pontosabban egy másik létbe, ahol „nagy boldogság és hetvenkét szűz vár reá”. Nincs halál, csak a jutalmazott örök élet.

Egyéni és társadalmi méretű a *megalázás* szerepe. Az egyén és a csoport kinevetése, kigúnyolása, megszégyenítése egyaránt agresszióhoz vezet. A Közel-Keleten elszennvedett háborús vereségek, az izraeli fölény nárcisztikus sérelmeket okozott, melyet bármilyen úton ki kellett egyenlíteni, meg kellett torolni.

A személyiség, a *selfgyenge, megvetett részei*, elfojtott indulatai kivetülnek az ellenségre. A „mi”, a „jó”, az „igazhitű” szemben áll „velük”, a „mással”, a „gonosszal”, a „hitetlennel”, s az így tudatosan megformált, kialakított ellenségképpel, melyet nagy indulatok, gyűlölet vesz körül. Ebben fontos szerep jut a tisztaságnak. Ez elsősorban a gondolati és lelki világra vonatkozik. Az iszlám rituáléi is ezt célozzák. A „hitetlen” ellenségképre rávetíti a selfben lévő tisztátalanságot, melynek másokban

történi elpusztításával az válik tisztábbá. Az így kialakult személyiséget – bármily heterogén – továbbformálja a nevelés, a szocio-kulturális környezet és a képzés. Ez lehet szellemi (ideológiai), gyakorlati (katonai-műszaki) – mint például régen az afganisztáni kiképzőközpontokban –, ami tovább csiszolja, uniformizálja magatartásukat. Hatása sokban emlékeztet az agymosásra, noha itt nem kell ellenállással számolni, mint a koncepcióperekben, mert a személyiségformálás egybeesik az etnikai, vallási szemlélettel.

A szélsőséges tanok terjednek a nyugaton élő iszlám hívők között is. A fanatikus politika a vallást használja fel új terroristák toborzására. A vallási központokat gazdag arabok pénzelik. A szélsőségesek visszaélnék a demokrácia adta szabadsággal. Erről idézi Barak bíró véleményét Loza (2007, 152.): „ha a szólásszabadság a demokrácia elleni eszközzé válik, az nem lehet ok arra, hogy a demokrácia a fejét a bakó tönkjére fektesse. Az alkotmány nem szabály az öngyilkosságra, s az egyéni jogok nem lehetnek a nemzetpusztítás platformjai. A társadalomban való élet előbbre való az egyéni véleménynyilvánításnál”.

Joggal esik sok szó a terrorizmus megelőzéséről

Ezen a téren már vannak eredmények, így például az előkészületek leleplezésében (pél-

dául Angliában), a szervezők elfogásában (pl. Olaszországban). Általánosságban a legfontosabb alapok a következők:

1. Miként a párizsi és franciaországi lázadásoknál 2005-ben láttuk, a *perifériás társadalmi helyzet* (pl. gettósodás), a *rossz gazdasági körülmények* szerepelnek az okok között – a határozott állami fellépés mellett – *ezek javítása* (munkaalkalmak teremtése, szociális segély stb.) fontos megelőző lépések.
2. A *nagyközönség felvilágosítása*: közöny helyett az embertársak iránti nagyobb figyelem, törődés (ilyen például a környezetben történő gyanús változások, személyek feltűnésének észlelése). Nemzetközi repülőtereken, pályaudvarokon ismételtlen figyelmeztetik az utazókat az elhagyott csomagokra való odafigyelésre, hisz azokban bombák rejtőzhetnek.
3. *Állami és államközi feladatok*: nemzetbiztonsági szervek megelőző munkája, gyanús gazdasági pénzmozgások (pénzmosás!) ellenőrzése, információcseréje. Ez utóbbiról, a jobb együttműködés előmozdításáról állandóan tanácskoznak az egyes országok vezetői.

Kulcsszavak: a *terrorizmus fogalma, terroristák személyisége, terrorizmus társadalmi háttere, terrorista akciók megelőzése*

világa. Medicina, Budapest (2. kiadás, sajtó alatt). 14–119.

Loza, Wagdy (2007): The Psychology of Extremism and Terrorism: A Middle-Eastern Perspective. *Aggression and Violent Behavior*. 12, 141–155.

Swanson, David W. – Bohnert, P. J. – Smith, J. A. (1970): *The Paranoid Little*. Brown, Boston

Varvin, Sverre – Volkan, Vamik D. (eds.) (2003): *Violence or Dialogue?* International Psychoanalytic Association, London

A MAGYAR AGRÁR- ÉS VIDÉKFEJLESZTÉS ELLENTMONDÁSAI

Buday-Sántha Attila

a közgazdaságtudomány doktora, egyetemi tanár,
Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar
bach@ktk.pte.hu

A vidék helyzete és a fejlesztésére irányuló törekvések

Már egy évtizede a konferenciák visszatérő témája a vidék helyzete. Az eredmény azonban csekély. Ezt mutatja a vidék gazdasági és szociális helyzetének alakulása. Az alapvető ok az, hogy a rendszerváltást követően mind az agrártermelés, mind pedig a vidék leértékelődött. A gazdaság- és társadalompolitika irányítói az agrárágazatban folyamatosan súlyát veszítő ágazatot látták, és nem ismerték fel az *agribusiness*-ben (eszközgyártás + termelés + feldolgozás + értékesítés) betöltött szerepét, a nemzetgazdaság teljesítményére és a foglalkoztatásra gyakorolt multiplikatív hatását. A rendszerváltás a vidéket nyertesekre és vesztesekre osztotta, és ez a belső feszültség az egységes érdekérvényesítést lehetetlenné teszi. A vidék egyet jelent

- az alulképzettséggel,
- az alulfoglalkoztatottsággal,
- az infrastrukturális hiányosságokkal,
- a közszolgáltatás alacsony színvonalával és drágaságával,
- a jövőkép hiányával és a kiszolgáltatottsággal.

Bár a vidék sohasem volt homogén, és jelenleg sem az, a felsorolt gondok mindegyike nagy

térségekre igaz. Ezek jó része ugyan tradicionális gond, gondolva itt a mezőgazdaság túlnépesedésére, az alulképzettségre, a jövedelemhiányra, az infrastruktúra és a közszolgáltatások hiányosságaira, de ezeket a negatív jelenségeket a rendszerváltás sokszor szélsőséges módon kiélezte és elmélyítette. Mindenekelőtt

- a helyi foglalkoztatás csökkentésével, ami a mező- és erdőgazdaság, valamint a helyi iparok leépülésének volt következménye, és hozzájárult a tartós vidéki munkanélküliség és alacsony szintű foglalkoztatottság kialakulásához, a cigánykérdés központi problémává válásához,
- az előzőből adódó mobilitási kényszerrel, amelynek sem az anyagi, sem pedig az infrastrukturális feltételei nem adóttak,
- a szakképzettség mértéke és típusa iránti igények változásával, amelynek megoldására rövid távon szinte nincs lehetőség.

Az alapprobléma valójában az, hogy a vidék gazdasági alapjai a rendszerváltással megrendültek, és azóta e helyzetre nincs megoldás. Ötletekben nincs hiány. Sokan a nyugati tapasztalatok alapján kívánják megoldani a magyar helyzetet, elfeledkezve arról, hogy

- a például választott országok gazdasági ereje, nemzetközi érdekérvényesítő képessége sokszorosa a magyarénak (Ausztria)